

Witold Wołodkiewicz

Czy prawo rzymskie przestało istnieć? [8]

Palestra 37/5-6(425-426), 59-61

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CZY PRAWO RZYMSKIE PRZESTAŁO ISTNIEĆ?

Redaguje Witold Wołodkiewicz

[8]

Spośród wszystkich działów rzymskiego prawa prywatnego największą rolę w tworzeniu współczesnej kultury prawnej, odegrało prawo zobowiązań. Wykształcone w źródłach prawa rzymskiego pojęcia i instytucje stanowią i dziś podstawy niezbędne do rozumienia prawa obligacyjnego. Można wymienić tu, na pierwszym miejscu, określenie istoty zobowiązania (*obligatio*), rozumianego jako prawo podmiotowe o charakterze względnym – łączące węzeł prawnym jedynie osoby wierzyciela i dłużnika. Prawnicy rzymscy sformułowali, w sposób niezmiernie precyzyjny, różnicę pomiędzy względnymi uprawnieniami wynikającymi z *obligatio*, chronionymi powództwami *in personam*, a prawami władczymi – skutecznymi wobec każdego (*erga omnes*) – chronionymi powództwami *in rem*. W źródłach prawa rzymskiego zostały sprecyzowane takie pojęcia, jak: świadczenie, traktowane jako podstawowy element zobowiązania; zagadnienie różnorodności zdarzeń prawnych, które powodują powstanie zobowiązania; kwestię różnic pomiędzy reżimami odpowiedzialności kontraktowej i deliktowej. Szczególne znaczenie miało w prawie rzymskim wykształcenie

się pojęcia szkody i przesłanek powstania odszkodowania, takich jak związek przyczynowy, wina, oraz przyczyn wyłączających odpowiedzialność dłużnika. W rzymskim systemie zobowiązań znane były również przypadki odpowiedzialności opartej na przesłankach obiektywnych, określanych dziś zasadą ryzyka. Prawnicy rzymscy stworzyli wreszcie konstrukcje poszczególnych typowych podstaw rodzących *obligatio* – kontraktów, deliktów oraz innych zdarzeń (*variae causae*).

Rzymskiemu pojęciu kontraktu obca była – w okresie prawa klasycznego – nowoczesna koncepcja swobody umów. Prawo rzymskie stało przez wiele wieków, na gruncie zasady nominalizmu kontraktowego. Umowy, aby mogły rodzić *obligatio*, chronioną przy pomocy odpowiedniego powództwa (*actio in personam*), musiały być wyraźnie nazwane przez rzymskie *ius civile*. Mogły one być chronione też i przez pretora, który nie tylko realizował, lecz również rozwijał normy prawa cywilnego. Rzymski system kontraktowy z biegiem czasu zaczął jednak odchodzić od zasady nominalizmu kontraktowego. Przejawiało się to w udzielaniu zaskarżalności różnego rodzaju porozumieniom nieformalnym (*pacta*), które początko-

wo nie rodziły samodzielnej ochrony prawnej. Również niektóre formalne kontrakty (jak kontrakt werbalny – *stipulatio*) mogły, w rzeczywistości – dzięki swej niezmiernie pojemnej formule – służyć do wychodzenia poza przewidziane schematy kontraktów nazwanych. Jednak dopiero w prawie justyniańskim doszło do sformułowania generalnej zasady, że każde porozumienie, zawarte w celu stworzenia zobowiązania, takie zobowiązanie tworzy – o ile nie jest ono sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym...

Również w rzymskiej odpowiedzialności deliktowej brak było – w początkowym okresie – generalizacji pojęcia czynu niedozwolonego. Istniały jedynie poszczególne stany faktyczne, takie jak: zniewaga, kradzież, uszkodzenie cudzej rzeczy. Na gruncie odpowiedzialności z tych deliktów (głównie na podstawie interpretacji słynnej *lex Aquilia*, która regulowała odpowiedzialność za uszkodzenie cudzej rzeczy) powstawały generalne ujęcia podstaw odpowiedzialności deliktowej (mające odniesienie również i do odpowiedzialności kontraktowej), takie jak – wspomniane już – związek przyczynowy, szkoda, wina.

★ ★ ★

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquid corpus nostrum aut servitutum nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid vel faciendum vel praestandum – „Istota zobowiązania nie polega na tym, aby jakąś rzecz lub służebność uczynić naszą, lecz aby zmusić kogoś do dania nam czegoś, albo do czynienia, albo do świadczenia”.

(Paulus – D.44,7,3,pr.)

★

Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura. – „Zobowiązanie jest węzłem prawnym, który zmusza nas do świadczenia czegoś wedle praw naszego państwa”.

(Instytucje Justyniana 3,13,pr.)

★

Omnis enim obligatio vel ex contractu vel ex delicto nascitur – „Wszelkie zobowiązanie powstaje z kontraktu lub z czynu niedozwolonego”.

(Gaius, Institutiones 3,88)

★

Obligationes aut ex contractu nascuntur aut ex maleficio aut proprio quodam iure ex variis causarum figuris – „Zobowiązania powstają z kontraktu, z czynu niedozwolonego albo z przewidzianych przez prawo różnych innych przyczyn”.

(Gaius – D.44,7,1,pr.)

★

...aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut litteris, aut consensu – „...zobowiązanie zaciąga się bądź poprzez danie rzeczy [poprzez samo zdarzenie], bądź poprzez [uroczyste] słowa, bądź poprzez pismo, bądź poprzez [nieformalne] porozumienie”.

(Gaius, Institutiones 3,89)

★

Conventionis verbum generale est ad omnia pertinens de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt – „Wyras *conventio* ma charakter ogólny i służy do określenia tych wszystkich sytuacji, gdy strony dochodzą między sobą

do porozumienia w celu zawarcia czynności prawnej”.

(Ulpianus – D.2,14,1,3)

★

Ait praetor: «Pacta conventa, quae neque dolo malo, neque adversus leges, plebis scita, senatus consulta, decreta edicta, principum, neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo» – „Powiada pretor: < Będę chronił nieformalne umowy, o ile nie będą zawarte w złym zamiarze, ani z obrazą ustaw, plebiscytów, uchwał senatu, edyktów cesarskich, ani w celu ich obejścia»”.

(Ulpianus – D.2,14,7,7)

★

Impossibilium nulla obligatio est – „Zobowiązanie do wykonania świadczenia niemożliwego, jest nieważne”.

(Celsus – D.50,17,185)

★

Ceterum etiam placuit ita demum ex ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit, ideoque alio modo damno dato utiles actiones dantur – „Przyjęto, że powództwo na podstawie tej ustawy [tzn. na podstawie *lex Aquilia*] może być udzielane tylko wtedy, gdy ktoś wyrządził szkodę bezpośrednio swym ciałem. Dlatego też, w przypadku szkód wyrządzonych

w inny sposób, udziela się powództw analogicznych”.

(Gaius, Institutiones 3,219)

★

Magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est – „Wielkie niedbalstwo jest traktowane jako wina (*culpa*), wielka wina jest traktowana jako zły zamiar (*dolus*)”.

(Ulpianus – D.50,16,226)

★

Culpa abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset – „Nie można przypisać winy, gdy zostało uczynione wszystko, co uczyniłby najbardziej staranny człowiek”.

(Gaius – D.19,2,25,7)

★

Nulla pactioe effici potest, ne dolus praestetur – „Żadne porozumienie nie może stanowić, że nie ponosi się odpowiedzialności za podstęp (zły zamiar)”.

(Paulus – D.2,14,27,3)

★

Casus a nullo praestantur – „Za przypadek nikt nie może odpowiadać”.

(Ulpianus – D.50,17,23)

★

Commodum eius esse debet, cuius periculum est – „Korzyść powinna należeć do tego, kogo obciąża ryzyko”.

(Instytucje Justyniana 3,23,3)